

Noten

- 1 Als promotores traden op de emeritus hoogleraar Romanistiek Martin Gosman en Dirk Coigneau, de specialist op het gebied van de rederijkersliteratuur, verbonden aan de Universiteit te Gent. De handelseditie is blijkens de informatie op p. [4] identiek aan het proefschrift.
- 2 Coigneau gaf ook een vermelding van de vindplaatsen ter adstructie van de classificatie in deel II van zijn dissertatie *Refreinen in het zotte bij de rederijkers*. Gent 1982, 495-497.
- 3 'Foreword' by Krystyna Pomorska in Mikhail Bakhtin: *Rabelais and his world*. Translated by Helene Iswolsky. M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, p. x.
- 4 Daaronder verstaat de auteur in navolging van Ubersfeld 'het complex aan grotendeels stilzwijgende conventies en afspraken in een theaterpraktijk' (p. 90).
- 5 '[...] the images of the material bodily principle in the work of Rabelais (and other writers of the Renaissance [i.e. zestiende eeuw, AvL]) are the heritage, somewhat modified by the Renaissance, of the culture of folk humor. [...] We shall call it conditionally the concept of grotesque realism' (Bakhtin a.w., p. 18). 'In grotesque realism [...] the bodily element is deeply positive. It is presented [...] as something universal, representing all the people. [...] a people who are conditionally growing and renewed. This is why all that is bodily becomes grandiose, exaggerated, immeasurable' (Bakhtin a.w., p. 19).
- 6 W.N.M. Hüskén: *Noyt meerder vreucht. Compositie en structuur van het komische toneel in de Nederlanden voor de Renaissance*. Deventer 1987.
- 7 A.A. van Rijnbach: *De kluchten van Gerbrand Adriaensz. Bredero*. Amsterdam 1926, XLV-LXXVIII.
- 8 F.C. van Boheemen & Th.C.J. van der Heijden: *Retoricaal Memoriaal*. [...] Delft 1999.
- 9 Pleij onderschrijft de kloof tussen kluchtwerkelijkheid en realiteit in *Het gevleugelde woord*, Amsterdam 2007, 159.
- 10 Onder *krang* verstaat de auteur bij voorbeeld 'zinnen waarvan de onderdelen niet bij elkaar lijken te horen en uitspraken die zichzelf ontkennen of tegenspreken', alsmede 'taalwoekeringen, zoals enumeraties van namen, scheldwoorden, ziektes, medicijnen en etenswaren, accumulaties van (bijna-)synoniemen en onomatopeïsche frasen' (p. 206).
- 11 *Versaen* komt uit *versaeden* (*d*-syncope).

Arjan van Leuvensteijn

Claudette Baar-de Weerd, *Uw sekse en de onze. Vrouwen en genootschappen in Nederland en in de ons omringende landen (1750-ca. 1810)*. Hilversum: Verloren, 2009. – 438 pp. ISBN 978 90 8704 100 7. € 39,-

Een groepsportret zonder vrouwen, dat is het beeld dat van achttiende-eeuwse genootschappen uit de bestaande literatuur oprijst en dat Claudette Baar-de Weerd met haar historische proefschrift *Uw sekse en de onze* heeft willen corrigeren (p. 14). Daarin is zij goed geslaagd. Met haar onderzoek heeft zij overtuigend aangetoond dat vrouwen wel degelijk actief betrokken waren bij het achttiende-eeuwse genootschapsleven: als donatrices, prijswinnaressen, honoraire leden, gasten, gastvrouwen en – vaker dan verwacht – óók als 'gewone' of 'werkende' leden.

Voor wie als letterkundige vooral bekend is met de dichtgenootschappen van de achttiende eeuw, is dat laatste misschien geen verrassing. Dichtgenootschappen behoorden immers tot de eerste genootschappen die vrouwen al in de achttiende eeuw tot het lidmaatschap toelieten. Andere soorten genootschappen waren echter minder soepel en beschouwden het lidmaatschap tot ver in de negentiende eeuw als een mannenzaak. Het wijdvreemde misverstand dat voor de vrouwelijke sekse helemaal geen rol was weggelegd in het verlichte genootschapsleven komt daaruit voort.

Het is de verdienste van Claudette Baar-de Weerd dat nu voor het eerst systematisch onderzoek is gedaan naar de participatie van vrouwen in verschillende typen genootschappen. In haar eerste hoofdstuk inventariseert ze aan de hand van tien genootschappen de verschillende soorten lidmaatschappen en andere mogelijkheden die voor Nederlandse vrouwen openstonden om zich aan genootschappen te verbinden. Het volgende hoofdstuk behandelt, hoewel anders gestructureerd en met wat meer diepgang, grosso modo dezelfde materie en vertoont daardoor nogal wat overlapping met het eerste hoofdstuk. Interessant is hier vooral de constatering dat vrouwen nogal eens oogluikend tot bijeenkomsten werden toegelaten, terwijl dat volgens de regels verboden was. In het derde hoofdstuk wordt de sociaal-culturele achtergrond geschetst van de betrokken vrouwen. Van de dichtgenootschappen worden Kunstliefde Spaart Geen Vlijt in Den Haag, Kunst wordt door Arbeid Verkregen in Leiden, Studium Scientiarum Genetrix in Rotterdam en het Amsteldamsch Dicht- en Letteroefenend Genootschap behandeld. De bekende namen passeren hier de revue. Met een maximale lengte van een alinea per dichteres, treft de lezer hier weinig nieuwe informatie. Het blijft ook bij

de 48 vrouwen die al bekend zijn sinds het onderzoek van Marleen de Vries (1999). Na een vierde hoofdstuk dat een afronding vormt van dit eerste deel van het boek en het voorgaande nog weer eens op een andere manier samenvat, volgt het tweede deel van het boek. Dat bestaat uit een vergelijkend vijfde hoofdstuk waarin de genootschappelijke positie van vrouwen in Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitsland onderzocht wordt en een afrondend zesde hoofdstuk. Daarin worden de overeenkomsten en verschillen tussen vrouwen in diverse landen, standen, sociabiliteitsvormen en scholingsmogelijkheden nog eens op een rijtje gezet. Dit slothoofdstuk bevat de meeste boeiende observaties en vormt naar verhouding een sterke afsluiting van het boek. Ook sterk is de wijze waarop in dit boek afbeeldingen van genootschappelijke bijeenkomsten als zelfstandige bron gebruikt zijn om de positie van vrouwen in genootschappen te onderzoeken. Dat levert regelmatig verrassende resultaten op.

Claudette Baar-de Weerd constateert op verschillende plaatsen dat 'interesse, tijd, welstand en scholing' (p. 254, *passim*) bepalende factoren waren voor de mate waarin individuele vrouwen in achttiende-eeuwse sociabiliteit konden participeren. Elders noemt ze ook 'contacten' als doorslaggevend voor de toegang tot genootschappelijke activiteiten. Vooral de in die tijd nog beperkte scholing van vrouwen vormt echter een rode draad in haar betoog waar telkens weer opnieuw even de aandacht op wordt gevestigd. Een andere rode draad, die daarmee verweven is, vormt het milieu waar de betreffende vrouwen uit afkomstig waren. Voor het merendeel ging het natuurlijk om vrouwen uit de hogere klassen, maar bij hervormingsgezinde genootschappen als 't Nut en Pro Patria et Libertate waren ook middenstandsvrouwen als donatrices betrokken. Claudette Baar-de Weerd acht de betrokkenheid van vrouwen uit de goeude burgerij en de hogere middenstand zelfs een onderscheidend kenmerk van de genootschappelijkheid in de Republiek in vergelijking met de ons omringende landen (p. 264). Omdat zij eerder heeft aangegeven dat het onderzoek naar vrouwen en genootschappen in het buitenland voor het door haar gekozen tijdvak nog in zijn kinderschoenen staat (p. 191), lijkt me dit een wat voorbarige conclusie die ik in ieder geval op basis van de beschikbare literatuur niet aangedurfd zou hebben.

De verkennende vergelijking met het buitenland valt te prijzen als ambitie maar deze kan binnen het bestek van één hoofdstuk plus afrondende eindparagraaf moeilijk op bevredigende wijze gerealiseerd worden. Zo ziet Claudette Baar-de Weerd zich gedwongen te beginnen met een alge-

mene en daarmee onvermijdelijk oppervlakkige schets van de positie van vrouwen in de Britse, Franse en Duitse samenlevingen van de tweede helft van de achttiende eeuw. Het besluit van de auteur om zich ook voor het buitenland vrij strikt aan de tijdsgrenzen van haar onderzoek (1750-ca. 1810) te houden is problematisch omdat deze jaren voor andere landen niet het meest voor de hand liggend zijn voor een onderzoek naar sociabiliteit. De voorhanden zijnde buitenlandse literatuur dwingt haar om nu ook andere verschijningsvormen van sociabiliteit in haar onderzoek te betrekken dan genootschappen in de strikte zin van het woord. Juist de vroege, meer informele vormen van sociabiliteit (zoals losse leesgezelschappen en vriendenkringen met gemeenschappelijke literaire of wetenschappelijke interesses) blijken echter een belangrijk deel van het verhaal te leveren omdat deze veel meer openstonden voor vrouwelijke participatie dan de sterk geformaliseerde genootschappen die later ontstonden. Een soortgelijk verhaal had ook voor de Republiek verteld kunnen worden maar in het Nederlandse deel van *Uw sekse en de onze* wordt het bestaan van dit soort informele genootschapsvormen jammer genoeg geheel genegeerd.

Voor het buitenland hanteert de auteur kennelijk andere criteria dan voor ons land. Zo is het mij een raadsel waarom zij de Société de la Charité Maternelle, een filantropisch genootschap dat in 1788 in Frankrijk werd gesticht, een geleerdengenootschap noemt en de Lycée, een in 1787 in Parijs opgerichte onderwijsinstelling waar mannen en vrouwen tegen betaling cursussen konden volgen, een wetenschappelijk genootschap (p. 223) terwijl ze de kwalificatie wetenschappelijk genootschap nadrukkelijk aan het Natuurkundig Genootschap der Dames in Middelburg wenst te onthouden (p. 65). In haar inleiding onderscheidt Claudette Baar-de Weerd in navolging van Wijnand Mijnhardt (1987) wel geleerdengenootschappen, dilettantengenootschappen, algemene genootschappen en hervormingsgezinde genootschappen (p. 14). Daarna wordt in het eerste hoofdstuk echter zonder verdere uitleg een andere indeling gehanteerd. Hier lopen de scheidslijnen plotseling tussen dichtgenootschappen, algemene genootschappen, hervormingsgezinde genootschappen en wetenschappelijk georiënteerde genootschappen, waarbij de laatste categorie in ieder geval niet blijkt samen te vallen met de eerder genoemde geleerdengenootschappen maar het verschil niet nader gedefinieerd wordt. Ook wordt niet uitgelegd hoe 'dilettantengenootschappen' en 'dichtgenootschappen' zich nu precies tot elkaar verhouden.

Aan dit soort slordigheden lijdt *Uw sekse en de onze* wel meer: Claudette Baar-de Weerd is niet overal even consequent, spelt namen en boektitels incorrect en plaatst de lezer te vaak voor vragen. Zo vergeet zij regelmatig noten en aanhalingstekens aan te brengen waardoor niet altijd duidelijk is of wat de lezer leest haar eigen bewoordingen zijn of die van een achttiende-eeuws schrijver ('een ander vrouwspersoon' op p. 41 bijvoorbeeld?) of van een collega-onderzoeker (zo herkende ik onder meer de zinsnede 'omgekeerd vormden predikantsdochters een acceptabele partij voor regentenzonen' op p. 124 als de mijne – Sturkenboom 2004, p. 103). Claudette Baar-de Weerd parafraseert, kortom, niet altijd voldoende in eigen bewoordingen maar gebruikt (gemutileerde) citaten die niet als citaten herkenbaar worden gemaakt.

Nu wil men een auteur dergelijke onvolkomenheden misschien wel vergeven als daar een visionair verhaal of een theoretisch inspirerend betoog tegenover staat. Dat is hier helaas niet het geval. Typerend zijn de woorden waarmee de auteur haar eigen onderzoek aan het einde van haar inleiding samenvat: zij 'inventariseert', 'verzamelt', 'vat samen', 'behandelt' en 'beschrijft' (p. 17-18). Er is weinig ambitie om de opgediepte gegevens vervolgens echt te analyseren en de gevonden relaties te verklaren. Het schetsen van bredere verbanden en langere tijdslijnen vormen dan ook niet de sterkste kanten van het boek. Dat deze verbanden en verklaringen gelukkig toch af en toe in deze studie opduiken, lijkt soms meer te danken aan de literatuur die de auteur op dat moment toevallig op haar bureau had liggen dan dat het een systematisch ingebouwde laag in het betoog vormt. Maar dankzij de verwerking van die literatuur levert het lezen van *Uw sekse en de onze* dan toch wel – zij het sporadisch – de nieuwe inzichten op die men van het lezen van een dissertatie verlangt.

Bibliografie

- Wijnand Mijnhardt, *Tot heil van 't mensdom. Culturele genootschappen in Nederland, 1750-1815*. Amsterdam, 1987.
- Dorothee Sturkenboom, *De elektrische kus. Over vrouwen, fysica en vriendschap in de 18de en 19de eeuw. Het verhaal van het Natuurkundig Genootschap der Dames in Middeburg*. Amsterdam, 2004.
- Marleen de Vries, 'Dichten is zilver, zwijgen is goud. Vrouwen in letterkundige genootschappen, 1772-1800'. In: *De Achttiende Eeuw* 31 (1999), p. 187-213.

Dorothee Sturkenboom

Guy Janssens & Kris Steyaert m.m.v. Bernard Pierret, *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830). Niet meer dan een boon in een brouwketel?* Brussel: VUBPRESS, 2008. – 463 pp. ISBN 978 90 5487 456 0.

In 1814 zag de kersverse koning Willem I zich voor de immense opgave gesteld zijn nieuwe Koninkrijk, bestaande uit Noord-Nederland, Vlaanderen, Wallonië en Luxemburg, samen te smeden tot een politieke en culturele eenheid. Bezielde door een Groot-Nederlands ideaal wilde hij saamhorigheid aankweken onder zijn onderdanen. Daartoe zou hen het besef van een gemeenschappelijk nationaal verleden bijgebracht moeten worden, en een gedeelde cultuur met een door iedereen gesproken taal, het Nederlands. Dit moest op termijn de officiële taal worden. Als de beste standaarden golden voor de koning en zijn regering de Hollandse taalvariëteit, de spellingsregeling van Siegenbeek (1804) en de grammatica van Weiland (1805). Een belangrijk instrument voor zijn taalbeleid meende Willem gevonden te hebben in het *onderwijs* van het Nederlands. De laatste decennia zijn er tientallen kleinere en grotere studies verschenen over allerlei aspecten van dat Nederlandse taalbeleid tussen 1814 en 1830, toen de Belgen zich afscheidde. Onderzocht werden het voorgestane en daadwerkelijk gegeven taalonderricht, de methodiek en de leerboeken die daarbij in gebruik waren, de inbreng van sleutelfiguren in de onderwijswereld, en natuurlijk ook het taalgebruik waar alle onderwijsinspanningen toe zouden moeten leiden of dat zij juist ongedaan moesten maken. Hierover gaat ook het nu besproken boek. Het heeft het nodige toe te voegen aan oudere (bv. De Jonghe 1943/1967) en meeromvattende studies (bv. Busekist 1998) over de Belgische taalpolitiek.

Veel onderzoekers van Willems taalbeleid zijn het er over eens dat het is uitgelopen op een échec. Maar deze zienswijze is niet zo lang geleden weer ter discussie gesteld (Willemyns & De Groof 2004), en Janssens & Steyaert doen dat eveneens. Ze concentreren zich op Wallonië, Luxemburg en een aantal 'anderstalige' en 'taalgemengde' gemeenten, ook in Vlaanderen, waarvan Brussel de belangrijkste is. Hun boek wil beschrijven hoe de promotie van de Nederlandse taal zich in verschillende domeinen van het onderwijs heeft voltrokken in het niet-Nederlandstalige deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en hoe effectief dat is geweest. In een extra hoofdstuk wordt ook het onderrecht in de Nederlandse literatuur behandeld,